

A Dél-Urál a 6–11. században

Észrevétel a magyarság anyagi műveltségnek kialakulásával kapcsolatban

Szergej G. Botalov

A Középső- és Dél-Urál határain a régészeti adatok szerint két, aránylag önálló irányban fejlődő kultúra, anyagi műveltség kialakulása figyelhető meg: az ugoré és a magyaré. A korai ugor (protomanysi) kulturális genezis a Középső-Urál északi, széles, erdős sztyeppi térségében ment végbe, és hűen tükrözi az Urálontúl népességének (melyet a talkummal soványított, fésűszinegdíszes díszítésű kerámia népessége képvisel a Petrogromszkaja-, Molcsanovszkaja-, Jugyinszkaja- és Csijalikszkaja-kultúrákban) keveredését – és ennek dinamikáját – az Urál nyugati oldalán, a Káma vidékén egykor létezett lomovátovói és nyevolinói kulturális-történeti areállal. Ez a folyamat, logikusan, az ősmánysi népesség nyugat uráli elkülönülésében fejeződött be.

A magyar kultúrgenezis a kusnarenkovói és karajakupovói kultúra emlékeivel van kapcsolatban, mely eredetileg az Urálontúl erdős sztyeppi térségében alakult ki, és a Tobol és Iszety folyók mentén létezett. Ezen kultúrák egy késő szargatszkaja kultúrát hordozó félnomád népesség kulturális átalakulásának eredményeképpen jöttek létre a délnyugat-szibériai tajgai migránsok környezetében. E népesség egy része a Bakalszkaja történeti-kulturális térség felbomlásának következtében települt át az Urál nyugati oldalára (az Ufa, Ai és Szim, valamint Jurjuzany folyók völgyei mentén), és déli irányban is, az Urálontúl füves sztyeppéjére (6. század). Ettől a pillanattól kezdve – minden valószínűség szerint – immár két, autonóm módon továbbfejlődő kusnarenkovói-karajakupovói kulturális genezist figyelhetünk meg: az Urál nyugati oldalának erdős sztyepei és az Urálontúl füves sztyeppi variánsát.

Az első esetben – a Baskortosztánban és Tatarsztánban szerencsére meglehetősen jól kutatott emlékeknek köszönhetően – nyomon tudjuk követni ennek a kultúrának elkülöníthető fejlődési fázisait: ennek az előmagyar népességnek a 6. század közepi itteni feltűnését annak első pillanatától kezdve a 8. század végéig, az erdős sztyeppi, nyugat uráli kusnarenkovói-karajakupovói tradíció kihunyásáig. Ugyanakkor a másik, az urálontúli kusnarenkovói-karajakupovói nomád népesség korai történetének nagy része ma még nem teljesen világos. Jelenleg mindössze annyit tudunk megállapítani, hogy nagy valószínűséggel ennek a népességnek az alapvető, nagyobbik része abba a hun-bolgár és türk-tölösztöz közösségbe tagozódhatott be, mely a 6–8. századi Nyugati Türk Kaganátus nomád társadalmát alkotta. Ennek a szétesése a keleti türk karul és kipcsak népesség Közép- és Dél-Kazahsztán területére történő vándorlásával, áttelepülésével áll kapcsolatban, illetve az onogurok hun-bolgár

népességének feltűnésével a Dél-Urál erdős sztyeppi területén. Ezt az impulzust a kulturális kapcsolatok terén meglehetősen jól jellemzi a Szrosztkinszkaja-kultúra leletanyagának feltűnése a térségben Szinyeglazovo és Karanaevo lelőhelyeken. Ezen altaji háttérű migrációs impulzus összetevői között egészen biztosan jelentős számban képviseltették magukat kirgiz csoportok is, melyre az Uelgi lelőhelyen megfigyelt nagyszámú halotthamvasztás utal.

Ezzel egy időben a Középső-Urál és Nyugat-Szibéria erdős sztyeppi és déltaigai népessége újra aktivizálódott, amelyet a jugyinszkij és a csijalikszkij típusú leletanyag elterjedése tükröz a Toboltól a Káma mentéig. A török és ugor népesség ebben a térségben aktívan keveredett, mely az által is fokozódott, hogy az új kimek-kipcsak népesség már eredendően, korábbról magában foglalt egy jelentős ugor komponenszt, melyet az Altaj és az Ob folyó vidékéről, valamint a Baraba füves sztyepp térségéből olvasztott magába még jóval korábban (ez régészetileg a Verhnyeobszkaja kultúra jur-t-balykszkij fázisát jelenti).

E folyamatok végezetül nivellálták, semlegesítették, eltűntették az előmagyar komponenszt a Dél-Urál nomád népességében, e folyamat végét jól kijelölik a 9–10. századi kései leltegyüttese (a murakajevszkije-i, a sztarohalilovszkije-i, szinyeglazovszkije-i, karacsjevskije-i kurgánok és az Uelgi temető), ahol egyrészt vagy teljesen eltűntek a kerámialeletek a sírokból, vagy világosan kivehető a későkusnarenkovói és későkarajakupovói tradíciók kihalása, eltűnése a kerámiamellékletekben ezeken a lelőhelyeken. Ebben a vonatkozásban az itt elterjedt fésűs-sinegdíszes díszítésű edények említhetők meg, melyek a petrogromszkiji–jugyinszkiji (csijalikszi) történeti-kulturális egységek kései fázisára jellemzőek.